
OPNIEUW VAN DON BOSCO VERTREKKEN

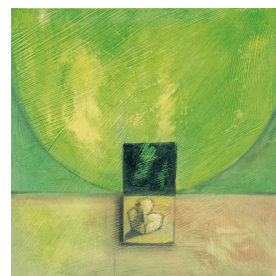
De betekenis van Don Bosco voor ons vandaag

Zes inspirerende dynamieken

Aldo Girauda

Aldo Girauda (sdb) is professor salesiaanse spiritualiteit aan de salesiaanse universiteit in Rome en één van de beste Don Boscokenners van vandaag. In vervolg op de introductie, met daarin de evolutie in de visie op Don Bosco, gaat Aldo Girauda in deze uiteenzetting verder in op de innerlijke dynamische krachten die ertoe bijgedragen hebben dat Don Bosco geworden is wie hij is. Je vindt eerst de Nederlandse vertaling, vervolgens de originele Italiaanse tekst. Een simultane vertaling met het Italiaans en het Nederlands naast elkaar kan bezorgd worden.

**samen
DON BOSCO
zijn plaats
geven**

De betekenis van Don Bosco voor ons vandaag

Zes inspirerende dynamieken

Aldo Giraudò

Giovanni Bosco was van heel eenvoudige afkomst. Toch kreeg hij wereldwijde bekendheid. Als leerlingen van die historische figuur willen wij ons aan zijn methode inspireren en in de hedendaagse wereld zijn zending als opvoeders van de jeugd voortzetten. Het is dus onze opdracht tot een interpretatie te komen die ook in de huidige wereld relevant is. Vanuit de grote vruchtbaarheid van zijn intuïties en de universaliteit van zijn opvoedingsmodel moeten wij ons de vraag stellen: hoe is dat mogelijk geweest? Welke historische en culturele factoren hebben daartoe bijgedragen? Welke innerlijke dynamische krachten en geestelijke energie hebben positief bijgedragen tot een dergelijke ontplooiing en betekenis?

1. Wat maakte Don Bosco tot wie hij was?

Met het oog op de actualisering van dat erfgoed kunnen zoveel vragen gesteld worden. Sommige vragen hebben betrekking op de pedagogische context, andere zijn meer gericht op de pastorale en organisatorische kant, weer andere vragen betreffen de specifiek salesiaanse identiteit, tenslotte zijn er ook vragen rond de 'salesiaanse' spiritualiteit en vooral de spiritualiteit van de jongeren.

Ik verkies te beginnen met een vraag van eerder historische aard. Giovanni Bosco was kind van een uiterst arm landbouwersgezin. Zijn geboorte viel samen met het begin van de Italiaanse restauratie. Bovendien was hij een kind zonder vader (wat zijn situatie nog meer belastte en de schaarse middelen en kansen nog verder reduceerde).

Wij stellen dus de vraag: Hoe of waardoor is het mogelijk geweest dat die jongen zich heeft kunnen losmaken uit die situatie waarin de arme landbouwersbevolking - gebonden aan de grond en het territorium - sinds eeuwen verkeerde? Hoe kon het dat hij niet alleen de dromen en idealen van zijn roeping heeft kunnen realiseren, maar ook uitgroeide tot een van de belangrijkste personaliteiten van de Kerk en de maatschappij in die tijd? Hoe is het mogelijk geweest dat hij, daarenboven, ook een gearticuleerde wereldbeweging op gang kon brengen, met als doel zijn zending te vereeuwigen: een beweging tot heil van de jongeren, vooral van de armste jongeren; een beweging waarvan de sociale, culturele en kerkelijke invloed ook nu evident en vruchtbaar is?

Wat is er dus gebeurd? Welke factoren hebben hier een beslissende invloed gehad?

In het verleden zoals in het heden werden reeds verschillende hypothesen uitgewerkt die pogen aan die werkelijkheid een interpretatie te geven.

1.1 Volgens sommigen is Don Bosco een **product van zijn omgeving**, van een reeks gunstige en toevallige factoren, van een gelukkige samenloop en convergentie van sociale en kerkelijke toestanden en persoonlijke disposities, zoals gebeurd is voor ander personaliteiten in de loop van de geschiedenis. Don Bosco was de juiste man op het juiste ogenblik op de juiste plaats. Hij is in staat geweest om de zaken positief in handen te nemen op grond van een persoonlijk project. Volgens deze interpretatie had hetzelfde kunnen gebeuren mocht er in zijn plaats iemand anders geweest zijn met gelijkaardige vermogens als Don Bosco.

1.2 Voor de vroegere biografen en de hagiografen - men kan hier denken aan don Lemoyne, don Ceria en vele anderen - was Don Bosco een geschenk van God, een soort mirakel van de liefde tot God en tot de mensheid. Voor hen was hij de **man van de Voorzienigheid**, door God gekozen en voorbereid vanaf zijn kinderjaren. Van omhoog werd hij geleid om een zending te vervullen die rechtstreeks van de hemel kwam. Een man dus die begiftigd was met en ondersteund werd door particuliere charisma's voor de redding van de jeugd. Deze interpretatie legt het accent op het aspect van de Voorzienigheid en op het soteriologische aspect.

1.3 Vanaf de jaren '80 van de twintigste eeuw werd Don Bosco ook geïnterpreteerd als een grote ondernemer, die zich beweegt tussen utopie, intuïtie, management en een zekere dosis diplomatieke handigheid. Hij is dus **de intelligente, de intuïtieve, maar ook de slimme en wilskrachtige man**. Iemand die de ene stap na de andere de gunstige gelegenheden en de kansen die zich voordeden heeft weten te plukken. Meer en vroeger dan anderen is hij in staat geweest de problemen en de scenario's die zich begonnen af te tekenen te ontcijferen. Tegelijkertijd is hij in staat geweest om zelf aan de toestanden een oriëntatie te geven, andere personen in zijn werk te betrekken, een positief beeld van zichzelf en van zijn werk te verspreiden. Op een soepele manier bood hij het hoofd aan de moeilijkheden of wist creatief de obstakels te omzeilen, om hulpmiddelen en sympathie voor zijn doelstellingen te bekomen. Deze interpretatielijn ontmoet men vooral bij die historici die zich met de geschiedenis van de ideeën, de sociale en de economische ontwikkelingen bezighouden.

1.4 Velen in het verleden en ook vandaag nog beschouwen Don Bosco als een '**enigma**'. Bij hem vindt men inderdaad een mengsel van magisch-sacrale mentaliteit en moderniteit, heiligheid en genialiteit, utopie en historisch pragmatisme, religieus integrisme en oecumenische openheid, een optimistische blik en een immens vermogen tot het aanknopen van affectieve relaties. Dat alles vermengd met een zekere ontwapende naïviteit en taaie volharding die kenmerkend zijn voor de geduldige en noeste landbouwer...

Uit een dergelijk uitzonderlijk cocktail, samen met een aantal onvatbare en slechts gedeeltelijk ontcijferde factoren, is dat uniek en onherhaalbaar historisch fenomeen ontstaan.

In elke van deze interpretaties, die nu eens door de ene dan weer door een andere worden naar voor geschoven, schuilt ongetwijfeld een grond van waarheid.

2. Zes inspirerende dynamieken

Wij zijn geroepen om het werk van Don Bosco op de vele terreinen waar wij actief zijn - opvoeding, onderwijs, pastoraal - verder te zetten en daaraan gestalte te geven. De doelgroep is nog steeds dezelfde, maar de historische en culturele context en de mentaliteit zijn grondig verschillend.

Met de genoemde hypothesen voor onderzoek en interpretatie, hoe interessant ook, zijn we in de huidige context niet zoveel. Als mensen die geloven in zijn pedagogisch ideaal en erin willen betrokken zijn, zijn wij veel sterker geïnteresseerd in het **identificeren van de fundamentele dynamieken** die ons kunnen helpen om Don Bosco te ontdekken in functie van wat wij vandaag moeten doen en beleven. Dynamieken die zich kunnen omvormen tot persoonlijke en gedeelde motivaties en een spirituele bron.

Laat ons proberen enkele van deze dynamieken op het spoor te komen.

2.1 De psychische dynamiek

In de eerste plaats, op grond van zijn biografische geschriften en vooral op grond van een aantal aanwijzingen die in zijn autobiografie (*Herinneringen aan het Oratorio van de heilige Franciscus van Sales*) naar voor komen, richten we onze aandacht op een aantal **psychische krachten**.

Don Bosco vertrekt van een ongunstige sociale en psychische situatie. Op de leeftijd van één jaar en negen maanden (in mei 1817) sterft zijn vader en wordt de kleine Bosco weeskind. 'Het is het eerste feit uit mijn leven waarvan ik de herinnering bewaar.' Uit die aantekening komt een intense behoefte aan genegenheid en aandacht, erkenning en zorg naar voren, die slechts gedeeltelijk gecompenseerd worden door de betekenisvolle figuur van zijn moeder. Dat blijkt duidelijk uit de verhalen van de *Herinneringen aan het Oratorio*.

Zijn autobiografie laat doorschemeren welke mechanismen de kleine acrobaat, het kind dat predikant speelt, motiveren om rondom zich jongeren en volwassenen te verzamelen die hem bewonderen en applaudisseren; welke mechanismen de jonge student bewegen om de 'welwillendheid' van de kameraden en van de oversten naar zich te trekken. De reden is dat het weeskind dat in hem doorleeft behoefte heeft aan de aandacht en de genegenheid van belangrijke figuren van volwassenen en aan de welwillende aandacht van andere personen. Het is om dezelfde reden dat hij grotere aandacht verlangt van de pastoor en de onderpastoor, van de leerkrachten in de verschillende scholen, van de oversten van het seminarie. Ook later bij Don Bosco als volwassene blijven diezelfde

psychische mechanismen - wat meer gerationaliseerd en gesublimeerd - doorwerken en doen hem tot elke prijs zoeken naar de goede harmonie, het begrip en de goedkeuring vanwege belangrijke figuren van gezagsdragers (substituten van 'vaderfiguren'): van de bisschop, van de burgerlijke gezagsdragers, van de ministers, van de kardinalen, van de paus en van de koning.

Als adolescent komt hij geleidelijk tot meer innerlijk evenwicht. Hij krijgt smaak in het leven wanneer hij per toeval don Calosso ontmoet: een betekenisvolle en liefdevolle vader figuur, die daadwerkelijk zijn affectief gemis vult.

Wanneer don Calosso sterft, is hij wanhopig en ontroostbaar. Slechts met grote moeite slaagt hij erin dit trauma te overwinnen en het verlies te verwerken (in een 'droom' kreeg hij 'harde verwijten omdat hij zijn hoop op mensen had gebouwd en niet op de goedheid van de hemelse Vader').

Een reeks externe (het ontmoeten van personen die zich aan hem interesseren) en innerlijke factoren (zijn constructieve ingesteldheid en innerlijke weerbaarheid - gesublimeerd in naastenliefde) hebben tot gevolg dat de begrenzings-, de armoede, het gebrek, destabiliserende en conditionerende factoren tot belangrijke hulpmiddelen getransformeerd worden.

Op grond hiervan kan men mogelijk de sterke nadruk van Don Bosco op de rol van de affectiviteit in zijn opvoedingssysteem begrijpen; evenals de enorme capaciteit tot empathie die zijn persoonlijkheid kenmerkt; zijn grote sensibiliteit voor de meest verlaten jongeren, voor de weeskinderen, voor de eenvoudige personen; en de tendens om zich hun lot aan te trekken, gratis voor hen te zorgen, in een soort dynamiek van 'vaderlijke' adoptie en offerende zelfgave.

In datzelfde perspectief begrijpen wij beter het rijpen van zijn capaciteit tot open, affectieve en warme relaties en menselijke en spirituele vaderlijkheid; zijn voorkeur voor oorwoordjes, voor de vertrouwelijke en intieme vriendschap; voor de begripende en aanmoedigende betrokkenheid; zijn tendens om opvoedingsmiddelen te stichten die op de familiale en affectieve stijl gemodelleerd zijn, waar men dezelfde gevoelens deelt en op dezelfde manier werkt; waar een liefdevolle preventie beoefend wordt, waar een vaderlijk en providentieel Godsbeeld naar voor geschoven wordt; waar men een affectieve religiositeit en een spiritualiteit van de intieme dialoog met Christus en Maria beoefent.

Deze eerste dynamiek - die hier summier geschetst werd - wijst ook op een progressieve en moeizame aanvaarding van de concrete werkelijkheid van zijn eigen bestaan; op het aanvaarden van zijn persoonlijke geschiedenis met haar begrenzings- en haar leemten doorheen een proces van verwerking en transformatie (sublimering) waardoor de begrenzings- omgevormd worden tot machtige menselijke hulpmiddelen, tot krachtlijnen voor het pedagogische en het pastorale handelen. Ook wij worden hiertoe uitgedaagd.

2.2 De socioculturele dynamiek

In de persoon van Don Bosco vindt men een soort anticiperende samenvatting van de epochale veranderingen die bij de overgang van de negentiende naar de twintigste eeuw

in de Italiaanse maatschappij plaatsvonden: de overgang van een archaïsche, ongeletterde en gefossiliseerde landbouwcultuur (anderzijds toch rijk aan menselijke en culturele waarden, maar opgesloten in het kader van eeuwenoude culturele parameters) naar een radicaal verschillende cultuur en maatschappij. Dat alles beleeft Don Bosco in zijn eigen persoon. Door naar school te gaan, door zijn liefde voor de studie, de cultus van het boek, het enthousiasme voor de vooruitgang, wetenschap en techniek, beleeft Giovanni Bosco als eerste van zijn gezin de overgang van het analfabetisme of archaïsch half analfabetisme van de piëmontese boerenbevolking naar de cultuur van ondernemers, die openstaat voor steeds ruimere horizonten van zingeving, naar steeds sterker gearticuleerde opvattingen omtrent maatschappij en menselijke samenleving.

Het is een dynamiek waarin het verlangen naar overstijgen en droom, denken volgens projecten en utopie (een grote en enthousiasmerende utopie met een visie en een zending) samengaat met realiteitszin en oog voor het haalbare en met een sterke wil om te begrijpen en te veranderen, vergezeld van sterke motivaties, de wil om te slagen, offergeest, samen met het beoefenen van de fantasie en de creativiteit.

Bij Don Bosco ontdekken wij een enorme passie - die hij graag wil meedelen en delen - voor de kennis en de studie, voor de school en het leren (van vakken en beroepen, menswetenschappen en literatuur). Die passie gaat samen met het streven naar perfectie, wat typerend is voor de cultuur van de achttiende eeuw. Zij geeft betekenis en smaak aan zijn inzet, helpt om met enthousiasme de vermoeienis te doorstaan. Ook aan anderen probeert hij dat enthousiasme mee te delen en ze als medewerkers in zijn inzet te betrekken, en hij weet hen tot actie en offergeest te motiveren.

Het resultaat van dat alles is een enthousiaste en open personaliteit, met voorkeur voor de actie, voor gepassioneerde inzet in de sociale werkelijkheid, in de cultuur, in het technische, en in de kerkelijke werkelijkheid. Hij staat mijlen van een op zichzelf geplooid en narcistische intimiteit. Toch is Don Bosco geen reactionair. Hij is niet gedragen door kritische vooroordelen. Hij heeft geen banden met clubjes of politieke partijen. Hij houdt zich ver van alle polemiek en van mensen die over alles klagen en alles aanklagen.

Wij zien integendeel dat hij streeft naar open samenwerking, en dat hij visies kan ontwikkelen die de problemen en de toevallige omstandigheden overstijgen. Zo heeft hij in zich de bekwaamheid ontwikkeld om nieuwe modellen van maatschappij en Kerk - die zich moeizaam begonnen af te tekenen - aan te voelen en te onderkennen. Hij wilde zich constructief inzetten om ze te realiseren.

Op grond hiervan manifesteert hij als opvoeder een groot vertrouwen in zijn jongeren, want hij was bekwaam om - over de weerstanden en de uiterlijke verschijning heen - aan te voelen welke mogelijkheden en verlangens ze in hun binnenste droegen. Hij heeft die jongeren weten te motiveren, te oriënteren en om te vormen. Hij zocht hun harten te veroveren en hogere perspectieven voor hen te openen door andere mogelijke werelden voor hen te ontsluiten. Constant vroeg hij dat zij hun blik zouden verheffen en verder proberen te zien...

Hij bewoog zich tussen aanvaarding van en liefde voor de dagelijkse werkelijkheid en eschatologische spanning anderzijds. Hij bewoog zich tussen wat geschiedenis is en wat de geschiedenis te boven gaat, tussen de wereld hier en het hiernamaals, in een levenbrengende spanning tussen elkaar. Hij bewoog tussen lichaam en ziel, godsdienst en menselijke rede, tussen kerk en burgerschap, professionaliteit en heiligheid.

Het ernstig nemen van deze twee dynamiek, die gekenmerkt is door het uitwerken van projecten en de wil om te veroveren (en die Don Bosco niet ondergaat zoals de psychische krachten), kan wellicht zeer heilzaam zijn voor onze gemeenschappen die geïnfecteerd zijn door het virus van de knusse middelmatigheid.

2.3 De spirituele en ethische dynamiek

De twee voorgaande dynamieken - de psychische en de socioculturele - zijn gedragen door en worden vergezeld van een innerlijk proces van ethische en religieuze aard.

In het verhaal van de Herinneringen aan het Oratorio wordt dat geaccentueerd en gecondenseerd in de beschrijving van een aantal beslissende momenten en keerpunten. Don Bosco is diep overtuigd van de daadwerkelijke invloed van Gods genade. Hij ziet God als een aandringende en oproepende Liefde, die vraagt naar beantwoording. De geestelijke tocht die zich in zijn autobiografie aftekent, staat in het licht van deze 'theologische' interpretatie van de geschiedenis, die geplaatst is in het teken van de Voorzienigheid (ongeacht of de feiten positief zijn ofwel ons verbijsteren door hun dramatisch karakter). Het verhaal van de Herinneringen aan het Oratorio stelt ons in de mogelijkheid om het proces van innerlijke integratie in het leven van Don Bosco te volgen. Vanaf zijn kinderjaren werd Don Bosco door zijn moeder en door zijn omgeving gevormd in zin voor God en tot het nemen van ethische verantwoordelijkheid. Dat alles in het kader van een uitgesproken christelijke visie op de wereld en op de zin van het leven. Deze vorming neemt een concrete gestalte aan in de attente zorg waarmee hij begeleid wordt en die hij ontvangt in de bevoorrechte momenten van zijn spirituele geschiedenis als jongen: de eerste biecht, de eerste communie. Ze loopt uit in een proces van verinnerlijking van waarden, in het opnemen van verplichtingen en het doen van beloften. Het gaat hier om een dynamiek van progressieve bewustwording van het doopsel, in het perspectief van een gave van zichzelf aan God, en van het primaat van de liefde die God bemint boven al het andere.

Later is er nog de ontmoeting van de adolescent Bosco met don Calosso, een waarachtige vriend en vader van zijn ziel. Hij schenkt hem zijn volste vertrouwen, in volledige openhartigheid en volgzaamheid. Door don Calosso wordt hij ingeleid in de structuur van het inwendig leven, vindt smaak in het geestelijke leven en komt tot een dimensie van blijde harmonie, waarin hij zijn bedoelingen uitzuivert, vrij wordt tegenover dwangmechanismen en tot stabiele deugdzame houdingen komt.

Vervolgens beschrijven de Herinneringen aan het Oratorio hoe Giovanni Bosco als negentienjarige, op het einde van het secundair onderwijs, zich zeer gewetensvol en zonder illusies confronteert met de grote ernst die de keuze van een levensstaat vereist. Hij

komt tot een duidelijk onderscheidingsproces en neemt een radicale beslissing waarvan hij bewust en sereen de gevolgen opneemt. Hij verzaakt meteen aan gedragingen die daarmee niet compatibel zijn, gaat over tot een zuiveringsproces van zijn gevoelens en geliefde bezigheden, komt tot een nog radicaler toewijding aan God, stapt over van een ongeregeld naar een ingetogen leven en concentreert zich op de spirituele waarden.

De seminarist Giovanni Bosco is zeer drastisch in zijn beslissingen en verzakingen, eigenlijk wat te veel (maar voor hem leek dat nodig om effectief afstand te nemen van de gehechtheid aan zoveel dingen en zijn hart vrij te maken, om aan God de absoluut centrale plaats in zijn leven te kunnen geven). Uiteindelijk zal hij tot een stabiel inwendig leven komen en wat hij beslist verlaten had zal hij nu kunnen recupereren met een grotere vrijheid van geest en alleen in functie van de waarden en de objectieven van zijn eigen zending.

Dat primaat van God in het leven van Don Bosco kent meerdere seizoenen en overgangsmomenten. Het wordt steeds effectiever en bereikt een absoluut hoogtepunt in zijn totale overgave (cf. zijn gebed in de weide van Filippi, in een zeer dramatisch moment). Die radicale prioriteit van God in zijn leven draagt op beslissende wijze bij om de rijke mogelijkheden van zijn menselijke persoonlijkheid, met haar licht en schaduwzijden, te versterken en te harmoniseren. Uiteindelijk komt het tot een evenwicht tussen zijn gevoelsleven, zijn werken en zijn visies.

Eigenlijk gaat het hier om een ascetische en mystieke levensweg met de bekende periodes van bekering en overgave, van zuivering en deugdzame opbouw, van intens en liefdevol gebed, die een robuuste en fascinerende geestelijke personaliteit boetseren. Het is een soort initiatieproces waardoor hij dan later in staat zal zijn anderen effectief en met pedagogische wijsheid te begeleiden; de wetten van het geestelijke leven aan de omstandigheden en aan de gevoeligheden van zijn jongens aan te passen, ze liefde tot de volmaaktheid en heiligheid van leven bij te brengen.

Die spirituele dynamiek gaat ook ons aan. Wie als pastor en opvoeder echt als volgeling van Don Bosco wil leven, kan dat in geen geval verwaarlozen.

2.4 De pastorale en pedagogische dynamieken

In de mentale schema's van Don Bosco en in de manier waarop hij zichzelf aanvoelt, zien wij duidelijk de invloed van een model van pastor voor wie het [eeuwig] 'heil' van de naaste de hoofdzaak is. Hij leeft in het zelfbewustzijn dat hij persoonlijk verantwoordelijk is voor dat heil, want hij is geroepen om mee te werken met de genade van God tot voordeel van al zijn broeders. In de maatschappij en in de geschiedenis voelt hij zich solidair met al degenen die verantwoordelijkheid dragen en ethische en vormende taken vervullen.

Het is een model van pastor dat gedragen is door die vorm van liefde voor de concrete naaste, die voortvloeit uit de christelijke caritas. Het is dus een operatief model, dat gekenmerkt is door sensibiliteit, hartelijkheid en oprechte beschikbaarheid.

Als pastor maakt Don Bosco een gerichte keuze om de jeugd te redden en de maatschappij te hernieuwen. 'Redding' betekent hier, op het operationele vlak, een besliste wil om de jongeren te ontmoeten, en preventieve zorg om te beletten dat ze afglijden in situaties van moreel verval en miserie. Anderzijds betekent dat ook een intense en positieve inzet om de jongeren tot ontplooiing te brengen.

Het komt concreet tot uiting in het ontsluiten van belangrijke communicatiekanalen en van horizonten die aan het leven zin geven. Het toont zich in de wil om de jongeren innerlijk te verlichten, in het geven en verkondigen van 'goede dingen'. Het roept de jongeren op, bemoedigt ze, probeert hun hart te winnen. Op die manier wil hij, met volle respect van hun geestelijke vrijheid, de innerlijke bewustwording op gang brengen. Het doet beroep op de aangeboren capaciteit van de jongeren tot enthousiasme en op hun gevoel van edelmoedigheid.

Tegelijkertijd betekent die redding ook dat men probeert de geest en het hart van de jongeren te verlichten door ze te betrekken in een vormingsproces dat zijn inspiratie zoekt in een integraal humanisme. Don Bosco is overtuigd dat doorheen vorming en onderwijs, gewetensvorming en uitbouwen van competenties, en door het aanbod van een programma van solide christelijke vorming, men wel degelijk bijdraagt tot de individuele redding (in de tijd en in de eeuwigheid), en tot de opbouw van een kerkelijke gemeenschap die een christelijk ferment is in de geschiedenis. Dit draagt eveneens bij tot het saneren en moraliseren, en tot de samenhang en de vooruitgang van de burgerlijke maatschappij.

Hier vallen wij terug op het model van pastor dat Don Bosco in de school van Cafasso geleerd had. In zijn conferenties en in zijn persoonlijk leven presenteerde Cafasso een model van priester die helemaal gegrepen was door de ijver voor de 'zielen', gefocust op zijn zending, uit vrije wil aan God en aan de mensen gegeven, hartelijk en onvermoeibaar in zijn dienstbetoon, zonder zelfzucht en vooral liefdevol nabij aan zijn mensen, zonder uurrooster en maat onbegrensd beschikbaar.

Maar het model van pastor dat Don Bosco vertegenwoordigt, spiegelt zich ook aan de heilige Franciscus van Sales. Dat is een correctivum voor een tendens in overwegend ascetische model van Cafasso, nl. een tendens tot integrisme en een verlangen tot verovering en tot radicalisme, wat kan uitmonden in kruistocht en in excessen.

Dat model van pastor vertaalt Don Bosco ook in pedagogische termen. Het wordt methodiek, liefdevolle en toegewijde levensstijl, preventieve en promoverende houding, humanistisch, sympathiek en blij. Daardoor komt een onmiskenbaar beeld van opvoeder en vormer tot stand, waarvan een gedeeltelijke beschrijving in de bladzijden over het preventief systeem aanwezig is.

De praktijk van dit systeem steunt helemaal op de woorden van St. Paulus: de liefde is lankmoedig en goedertieren; alles verdraagt zij, alles gelooft zij, alles hoopt zij, alles duldt zij. Daarom kan slechts de christen het preventief met succes toepassen. Redeneren [met de jongeren] en christelijk geloof zijn de middelen die de opvoeder gedurig moet aanwenden. Als hij wil gehoorzaamd worden en zijn doelstellingen bereiken moet hij die middelen onderwijzen en ze zelf in praktijk brengen.

De directeur moet zich dus volledig aan zijn jongens wijden. Nooit mag hij andere taken opnemen die hem van zijn taak afhouden. Meer nog, telkens als de leerlingen niet door verplichte taken gebonden zijn, moet de directeur onder hen aanwezig zijn, tenzij zij door anderen voldoende geassisteerd zijn. [...]

Men zou kunnen opmerken dat dit systeem in de praktijk lastig is. Ik antwoord dat het aan de leerlingen veel meer gemak, voldoening en voordelen biedt. Voor de opvoeders bevat het inderdaad enige moeilijkheden, die echter minder zwaar vallen als de opvoeder zich met ijver aan zijn taak zet. De opvoeder is iemand die aan het welzijn van zijn leerlingen is toegewijd. Hij moet daarom klaar staan alle last, alle moeite op zich te nemen om zijn doel te bereiken, dat bestaat in de maatschappelijke, zedelijke en wetenschappelijk opvoeding van zijn leerlingen. (uit: *Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd*).

2.5 De relationele, interactieve en receptieve dynamiek

Don Bosco is gegroeid in de concrete toewijding aan de jongeren, door te luisteren naar hun mentaliteit en hun voorkeur, hun eisen en noden, hun taal en sensibiteit, door van harte aan hun leven deel te nemen en 'bij hen' te staan. Hij laat zich - in de letterlijke zin van het woord - door de jongeren interpellieren, modelleren en leiden. Zo kan hij leren, zijn aanbod en zijn methode verbeteren, zijn zienswijze versoepelen, zijn vormingsaanbod moderniseren, maar zonder het te laten verwateren of de drempel lager te leggen. Dat alles draagt ertoe bij om het aanbod nog meer stimulerend te maken.

Als voorbeeld nemen we het geval van Domenico Savio. Don Bosco was gewoon - vanaf de eerste uitgave van Gebedenboek voor jongens (1847) - aan de jongeren te verkondigen dat het nodig is 'zich tijdig aan God te wijden en de bekering niet uit te stellen' (dat was al een klassiek thema in de predikatie van de volksmissies). Maar uit de frisse en vurige innerlijkheid van Domenico Savio leert hij concreet wat het betekent voor een jongen 'zich totaal aan God geven'. Hij ontdekt tot welk niveau van inwendig leven en beoefening van de caritas een goed begeleide adolescent kan komen.

Als geestelijke begeleider van Domenico Savio is hij genoodzaakt een manier te vinden om zijn 'mystieke' ervaring - het 'vuur van de liefde' dat in hem ontvlamd was na een preek van Don Bosco over de heiligheid - in goede banen te leiden en om te buigen naar het dagelijkse leven. Hij leerde Savio zich niet tevreden te stellen met de steeds stipte vervulling van de dagelijkse plichten, maar die plicht uit liefde tot God, met een blijde liefde te vervullen. Hij vroeg ook te streven naar een actieve aanwezigheid onder de kameraden gedurende de recreatie, en daar de liefde beoefenen.

Nog, dank aan Domenico Savio, geeft Don Bosco zich rekenschap dat het enorm vruchtbaar is de jongeren helemaal in te schakelen in de zending voor het heil van de zielen, in de pastorale en missionaire bekommernis, en dat niet alleen op grond van een zeker ideaal, maar vanuit de innerlijke dynamiek van de liefde tot God.

Die vruchtbare ontmoeting met Savio verrijkt nu het model van het Oratorio door plaats in te ruimen voor een nieuwe jongerenspiritualiteit, die bestaat uit de persoonlijke bewustwording van het doopsel, uit daadwerkelijke ijver en streven naar de volmaaktheid, uit vriendschappelijke en spirituele solidariteit, en doeltreffende samenwerking met de opvoeding die men ontvangt.

Ook de jonge Michele Magone heeft Don Bosco iets te leren: er zijn geen jongeren die voorbestemd zijn om te slagen en andere die al vastzitten vanaf het begin. Ondergedompeld in het stimulerende midden van Valdocco en ondersteund door enkele pedagogische factoren, slaagde de jonge Michele erin de oproep tot bekering van het hart en de schoonheid van het spirituele leven te vatten. Hij ondergaat daarbij een echte 'transformatie', die zijn persoonlijkheid en passioneel karakter niet uitschakelt, maar ondersteunt en perfectioneert. Onder vele oogpunten komt hij tot een levenskwaliteit die boven die van zijn 'goede' kameraden in Valdocco uitsteekt.

Van Magone leert Don Bosco dat de bekering van een jongere die voorheen een ongeregeld leven leidde, niet alleen mogelijk is, maar dat diezelfde jongere - dank zij die transformatie en zijn vroegere ervaringen - een onvermoede levensvolheid kan bereiken. Hij leerde ook dat Magone een model was dat beter aansluit bij de normale standaard van de jongeren in die tijd en in latere tijden.

Met zijn intens verlangen naar de volmaaktheid, met zijn edelmoedige inzet om alles goed te doen, 'alles wat God behaagt', maakte Francesco Besucco - een verlegen en onder bepaalde oogpunten wat kinderlijke jongen uit de bergen - indruk op Don Bosco.

Hij leert Don Bosco dat niet alleen de jongeren met een grote dosis spirituele en apostolische ijver en in staat om te mediteren - kenmerken die typerend waren voor het groepje jongeren dat hij met het oog op de salesiaanse roeping als zijn medewerkers cultiveerde - maar ook eenvoudiger jongeren, die in vereniging met God leven tot 'een verheven graad van volmaaktheid', kunnen komen, zoals men die maar zelden in personen van volmaakte deugd ontmoet'. (Biografie van Besucco). Ze kunnen ook tot een intens innerlijk leven komen dat een mystieke tonaliteit vertoont en doorspekt is met gedachten, genegenheid en daden.

Een dergelijk innerlijk leven verschijnt dan als een geneesmiddel tegen de excessen van activisme: een gebrek en een begrenzing die men vaak ontmoet bij de salesianen.

Een laatste voorbeeld. Door zijn contact met de sensibiliteit van de adolescenten, stelt Don Bosco vast dat zij vaak door schuldgevoelens een neiging tot scrupules en angst vertonen. Op grond daarvan komt hij tot het inzicht dat de menselijke persoon doorheen een proces van vrije en liefdevolle keuze tot de bekering moet komen. Alleen een dergelijk proces kan voeren tot evenwichtig en stabiel geloof, hoop en dienende caritas; tot enthousiaste inzet en dienstbetoon, in een geest van een vreugdevolle positieve houding.

Stap na stap slaagt Don Bosco zelf erin zijn neiging tot angst, die samenhangt met zijn eerder pessimistische visie omtrent de redding van de mens, te overwinnen. Als gevolg daarvan - hoewel nooit helemaal - insisteert hij niet meer op thema's die schuldgevoelens wekken.

Hij vermijdt voortaan ook het - eerder occasioneel - gebruik van een pedagogie van de vrees, bv. door briefjes te leggen onder het hoofdkussen van bepaalde jongeren die weerstand boden aan de bekering, met daarop de tekst: 'En als je deze nacht zou sterven...'

Hij opteert steeds beslister voor een pedagogie van de liefde en de vreugde. Deze mag echter niet herleid worden tot een middel om bepaalde veeleisende zaken te doen aannemen. Die pedagogie is de essentiële inhoud van een antropologisch en pastoraal model dat door het christelijk humanisme geïnspireerd is en ontdaan is van romantiek en rigorisme.

Had Don Bosco niet naar de jongeren geluisterd, niet in een dagelijks contact met de jongeren geleefd, dan zou hij wellicht nooit zijn synthese en zijn methode hebben uitgewerkt.

Dergelijke beschouwing heeft grote gevolgen voor onze arbeid bij de hedendaagse jongeren.

2.6 De dynamiek van een authentiek voorleven

Tenslotte kan men in Don Bosco nog een andere en bijzonder krachtige dynamiek identificeren. Die kracht bestaat hierin, dat hij als persoon - steeds waakzaam lettend op de eigen coherentie - **een levend voorbeeld is van hoe het aanbod dat hij de jongeren doet** in het menselijk bestaan moet vertaald worden. Die inkadering in zijn eigen bestaan en die waakzame aandacht worden door Don Bosco met **beminnelijkheid, sereniteit en zachtheid in de omgang** beleefd. Zijn integere levenswijze is verbonden met **sympathie, welwillende aandacht en respect tegenover andere personen**, en ook (vooral) tegenover degenen die niet volgens die principes leven: zijn relaties met hen zijn spontaan familiair, men zou haast zeggen met een beetje constructieve 'medeplichtigheid'.

Het aanbod van Don Bosco slaat aan, niet alleen omdat het in zichzelf mooi, sympathiek en betekenisvol is voor de jongeren; niet alleen omdat het vanuit de redelijkheid in praktijk gebracht wordt, gedragen is door liefde (*amorevolezza*), en concrete vorm aanneemt in betekenisvolle ethische en religieuze waarden en niet alleen omdat het ondersteund is door Gods genade.

Dat aanbod fascineert en slaat aan in de eerste plaats omdat het door Don Bosco, opvoeder en pastor, in hoogst eigen persoon beleefd is, in zijn binnenste brandt en zijn dagelijks leven transformeert. Don Bosco is een geloofwaardige en lumineuze getuige, een overtuigde en enthousiaste persoon die waakt over de levensstijl die hij de jongeren verkondigt. Hij is het voorbeeld, het volwassen, rijp en geslaagd model, het gerealiseerde objectief. Wat hij aan de jongeren zegt en voorstelt wordt door hem persoonlijk met passie beleefd. In hem kunnen de jongeren de geldigheid van zijn aanbod toetsen. Zij kunnen de betekenis en het 'vervullende' van geslaagd mens-zijn is, dat door de liefde gepolijst is, dat de waarden geassimileerd heeft en dat spontaan gestalte krijgt in menselijke,

christelijke en burgerlijke houdingen en deugden, zonder gemaaktheid en incongruenties, op rijpe en aantrekkelijke wijze.

Ik herinner mij hoezeer don Pietro Brocardo precies op dit aspect de nadruk legde. Met zorg heeft hij geprobeerd die lezing te documenteren in zijn werkje: *Don Bosco, fondamentale uomo, fondamentale santo* [Don Bosco, diepmenselijk, helemaal heilig] (Roma, LAS, 2001).

Deze laatste dynamiek is ongetwijfeld de meest doorslaggevende geweest. Voor ons als persoonlijk en als gemeenschap blijft zij een dagelijkse uitdaging.

Interpretare Don Bosco in ottica pastorale ed educativa

Le dinamiche storiche della sua efficacia

Aldo Giraudò

Di fronte alla figura storica di Giovanni Bosco, il quale, pur partendo da umilissime origini, arriva ad avere una risonanza mondiale, noi – che ne siamo i discepoli, che vogliamo ispirarci al suo metodo e realizzare nell'oggi la sua missione di educatori dei giovani – siamo chiamati a fare un'interpretazione 'operativa' nell'oggi.

Guardando alla fecondità delle sue intuizioni e all'universalità del suo modello educativo, dobbiamo porci la domanda: come è stato possibile? Quali elementi storici e culturali sono entrati in gioco? Quali dinamiche interiori e tensioni ideali hanno cooperato positivamente a tale emergenza e significatività?

1.

Tante sono le domande che potremmo porre nella prospettiva dell'attualizzazione. Alcune riguardano l'ambito educativo, altre quello pastorale e organizzativo, altre interessano l'identità salesiana specifica, altre ancora la spiritualità 'salesiana', soprattutto quella giovanile.

Io vorrei partire da una domanda di carattere storico. Giovanni Bosco era il figlio di una famiglia contadina poverissima, nato agli albori della Restaurazione, per di più orfano (situazione che viene ad aggravare la sua posizione e ridurre ulteriormente le risorse e le opportunità): che cosa ha fatto sì che questo ragazzo, non solo potesse uscire dalla condizione in cui giacevano da secoli i ceti contadini poveri, fatalmente legati alla terra e al territorio, non solo potesse realizzare i suoi sogni, i suoi ideali vocazionali, non solo diventasse una delle più significative personalità della Chiesa e della società del suo tempo, ma desse avvio nel tempo ad un movimento mondiale articolato, mirato a perpetuarne e amplificarne la missione a vantaggio dei giovani in generale, soprattutto i più poveri, con incidenze sociali, culturali ed ecclesiali tanto evidenti e feconde ancora oggi?

Che cosa è avvenuto? Quali fattori sono stati determinanti? Si sono tentate ipotesi diverse che hanno prodotto alcune interpretazioni, diffuse nel passato ed oggi:

1.1 Per alcuni Don Bosco è il **prodotto sociale** di una serie di fattori favorevoli e contingenti, di una convergenza di situazioni sociali ed ecclesiali e di disposizioni personali che si sono favorevolmente incontrate, come per altri personaggi nella storia; è l'uomo che si è trovato al posto giusto nel momento giusto e ha saputo volgere le cose

positivamente in base ad un progetto personale. Secondo questa interpretazione, dunque, poteva capitare la stessa cosa se al suo posto ci fosse stato un altro con atteggiamenti analoghi ai suoi.

1.2 Per gli agiografi e i biografi di un tempo – tra i quali mettiamo don Lemoyne, Ceria e tanti altri – Don Bosco invece è un dono di Dio, una sorta di miracolo dell'amore di Dio per l'umanità: è **l'uomo providenziale** scelto, preparato fin dall'infanzia e guidato dall'alto per una missione che viene direttamente dal cielo, favorito di doni speciali e sostenuto da particolari carismi, per la salvezza della gioventù. Questa interpretazione accentua l'aspetto providenzialistico e soteriologico.

1.3 A partire dagli anni '80 del Novecento Don Bosco è stato anche interpretato come un grande imprenditore, che si è mosso tra utopia, intuizione, managerialità ed una certa dose di abilità diplomatica. Egli era **un uomo intelligente, intuitivo, ma anche astuto e volitivo**, che passo a passo ha colto le opportunità che si creavano, gli spiragli che si aprivano. Ha avuto la capacità di decifrare, più e prima di altri, gli scenari che si stavano configurando. Nello stesso tempo ha saputo operare in modo da orientare le situazioni, da coinvolgere le persone, da promuovere una positiva immagine di sé e della propria opera, affrontando duttilmente le difficoltà e aggirando creativamente gli ostacoli, al fine di mobilitare risorse e simpatie per ottenere i suoi scopi. Questa linea è seguita prevalentemente dagli storici delle idee, dei fenomeni sociali ed economici.

1.4 Per molti, nel passato ed ancora oggi, Don Bosco resta **un enigma**. Infatti in lui si combinano mentalità magico-sacrale e modernità, santità e genialità, utopia e pragmatismo storico, integralismo religioso e apertura ecumenica, sguardo ottimistico e intensa capacità di relazionalità affettuosa; tutto questo unito anche ad una certa ingenuità disarmante e a una costanza da contadino paziente e laborioso... Da tale miscela, per una serie di elementi imponderabili e solo in parte identificabili, è sortito l'effetto storico, che è unico e irripetibile.

Ognuna di queste (e altre) interpretazioni evidentemente ha un suo fondamento ed è stata messa in campo ora dall'uno ora dall'altro.

2.

A noi, chiamati a continuarne l'opera e a svilupparla nello stesso ambito d'azione – l'educazione, l'istruzione e la pastorale – e con i medesimi destinatari, ma in contesti storici, culturali e mentali molto diversi, queste ipotesi di ricerca e di interpretazione, per quanto interessanti, tutto sommato, non servono. Noi, che crediamo nel suo ideale educativo e vogliamo esserne coinvolti, siamo interessati piuttosto ad **individuare le dinamiche di fondo** che possono aiutarci a capirlo in funzione operativa e vissuta, e si trasformino in stimoli personali e comunitari, in risorse spirituali.

Proviamo, ad isolare alcune di queste dinamiche.

2.1

Innanzitutto possiamo – sulla scorta dei suoi scritti biografici e soprattutto di alcuni indicatori emergenti dall' autobiografia (*Memorie dell'Oratorio di san Francesco di Sales*) – puntare lo sguardo su **un fascio di dinamismi psichici**. Egli parte da una posizione sociale e psichica svantaggiata. Orfano di padre all'età di un anno e nove mesi (maggio 1817), «il primo fatto della vita di cui tengo memoria», denota un intenso bisogno di affetto e di attenzione, di riconoscimento e di cura, solo in parte compensato dalla significativa figura materna. Lo rivelano i racconti delle MO.

L'autobiografia fa trasparire i meccanismi che muovono il piccolo saltimbanco, il predicatore fanciullo nel radunare attorno a sé ragazzi e adulti che lo ammirano e lo applaudono; che spingono il giovane studente ad accaparrarsi la 'benevolenza' di compagni e superiori, poiché il bambino orfano che permane in lui ha bisogno dell'attenzione affettuosa di figure adulte significative e di accettazione benevola da parte degli altri. Eccolo allora desiderare una maggiore considerazione da parte del suo parroco e del vice-parroco, degli insegnanti delle scuole, dei superiori del seminario. Più tardi, ormai adulto, gli stessi meccanismi psichici – razionalizzati e sublimati – lo determineranno a cercare ad ogni costo la buona armonia, la comprensione e l'approvazione da parte di figure significative rivestite di autorità (figure 'paterne', appunto, secondo): del vescovo e delle autorità cittadine, dei ministri, dei cardinali, del papa e del re.

L'adolescente comincia a trovare un equilibrio interiore e il gusto della vita quando s'imbatte in don Giovanni Calosso, figura paterna significativa e affettuosa, che colma efficacemente il suo vuoto affettivo: Poi cade nella disperazione inconsolabile quando questi muore e solo a fatica riesce a superare il trauma ed elaborare il lutto (durante un 'sogno' viene 'accremente biasimato perché aveva riposta la mia speranza negli uomini e non nella bontà del Padre celeste').

Sono limiti, povertà, carenze, elementi destabilizzanti e condizionanti, che per una serie di fattori esterni (l'incontro di persone che si prendono cura di lui) e interiori (la reazione costruttiva – resilienza ? –, sublimata nella carità) si trasformano in una risorsa.

Su questa linea si potrebbe interpretare l'accentuazione del ruolo dell'affettività nel suo sistema educativo e la forte capacità empatica della sua personalità; la sensibilità nei confronti dei più abbandonati, degli orfani, dei semplici, degli sfruttati; la tendenza a farsene carico, a prendersene cura gratuitamente in un movimento di adozione 'paterna' e di oblativa offerta di sé; la maturazione di una relazionalità aperta, affettuosa e calda; di una paternità umana e spirituale; la preferenza per la parolina all'orecchio, per l'amicizia confidente ed intima, per la complicità comprensiva e incoraggiante; la tendenza a costruire ambienti educativi modellati sullo stile familiare e affettuoso, in cui ci sia consonanza del sentire e nell'operare, in cui si attui una preventività amorevole, si presenti una visione paterna e provvedente di Dio, si promuova una religiosità affettiva e una spiritualità dell'intimità dialogica con Cristo e con Maria.

La prima dinamica, così sommariamente accennata, indica, insomma, l'adesione progressiva e sofferta, in prospettiva di superamento, alla concretezza del proprio essere, l'accettazione della propria storia personale, dei limiti e delle perdite, in un processo di rielaborazione e trasformazione (sublimazione) che muta tali limiti in potenti risorse umane, in punti di forza per l'educazione e l'azione pastorale. Su questo piano siamo interpellati anche noi...

2.2. Il dinamismo socio-culturale

Giovanni Bosco riassume e anticipa, nella propria persona, il passaggio epocale che la società italiana attua tra Ottocento e Novecento, da una cultura contadina arcaica, analfabeta, immobile (ricca di valori umani e culturali, ma chiusi nella cornice di parametri culturali antichi) ad una società e ad una cultura radicalmente diverse. Egli vive tutto questo in prima persona. Attraverso la scuola, l'amore allo studio, il culto dei libri, l'entusiasmo per il progresso, per la scienza e per la tecnica, Giovanni è il primo della sua famiglia a passare, dall'analfabetismo o semianalfabetismo atavico dei contadini piemontesi alla cultura imprenditoriale, proteso verso orizzonti di senso sempre più vasti, verso visioni della società e dell'umanità sempre più articolate. È una dinamica che include desiderio di superamento e sogno, progettualità e utopia (una grande ed entusiasmante utopia che regge una visione e una missione), insieme con l'aderenza al reale e al possibile, con la volontà di capire e di cambiare, accompagnata da forti motivazioni, da volontà realizzatrice, da spirito di sacrificio, sobrietà di vita, costanza e duttilità, insieme con l'esercizio della fantasia e della creatività.

Scorgiamo in lui una prorompente passione - che tende a comunicare e condividere - per la conoscenza e lo studio, per la scuola e l'apprendimento (di arti e mestieri, di scienze umane e di lettere), sostenuta da una tensione alla perfezione, tipica della temperie culturale ottocentesca, che dà significato e gusto all'impegno, che regge, con l'entusiasmo, la fatica, che sa comunicarsi al prossimo e coinvolgerlo cooperativamente, motivandolo all'azione e al sacrificio.

Tutto questo genera una personalità entusiasta e aperta, tesa all'azione, appassionatamente operativa nel sociale, nel culturale, nel tecnico e nell'ecclesiale, lontana da ogni ripiegamento intimistico e narcisistico, non reativa, non criticamente prevenuta, non legata a conventicole o partiti, aliena dalle polemiche e dai piagnistei recriminatori. Anzi, in lui vediamo la tendenza alla collaborazione aperta, la capacità di visioni che trascendono i problemi e le contingenze. Così ha sviluppato la capacità di intuire e intravedere il nuovo modello di società e di chiesa che faticosamente andavano profilandosi e la voglia di adoperarsi costruttivamente per la loro realizzazione.

A partire di qui, come educatore, dimostra grande fiducia nei suoi giovani perché ne intuisce le risorse interiori e i desideri, al di là delle apparenze e delle resistenze, li sa motivare, orientare e plasmare puntando alla conquista del cuore e della mente e alla loro elevazione, nello svelamento di mondi altri possibili, invitandoli costantemente ad alzare lo sguardo e vedere oltre... Tra aderenza al quotidiano, assunto e amato, e

tensione escatologica, tra storia e meta-storia, al di quà e aldilà sottesi in una tensione vivificante, tra corpo e anima, religione e ragione, chiesa e cittadinanza, professionalità e santità.

La considerazione di questa seconda dinamica, che è caratterizzata dalla progettualità e dalla voglia di conquista (e non è subita, come la prima), potrebbe giovare molto alle nostre comunità attaccate dal virus di una comoda *mediocritas*.

2.3. Il dinamismo spirituale e morale

Le due tensioni precedenti, quella psichica e quella socio-culturale, sono accompagnate e sostenute da un processo interiore di carattere morale e religioso, che nel racconto delle MO viene accentuato e condensato nella descrizione di momenti e di passaggi determinanti. Don Bosco è convinto dell'efficacia della grazia di Dio, un Amore che ci incalza e ci interpella, che chiede corrispondenza. Il cammino spirituale delineato dall'autobiografia è illuminato da questa interpretazione 'teologica' della storia, vista nel segno della Provvidenza (sia quando i fatti sono positivi, sia quando ci sconvolgono con la loro drammaticità). Il racconto delle MO ci permette di seguire il processo di appropriazione interiore nella vita del protagonista.

La formazione al senso di Dio e alla coscienza della propria responsabilità etica, ricevuta fin da fanciullo dalla madre e dall'ambiente, in una visione marcatamente cristiana del mondo e del senso della vita, si concretizza nella cura attenta, assistita, da lui ricevuta nei momenti privilegiati della sua storia spirituale di ragazzo – la prima confessione, la prima comunione – che sfociano in processi di interiorizzazione dei valori, di assunzione di impegni e di promesse. Si tratta di una dinamica che permette una progressiva appropriazione battesimale, nella prospettiva del dono di sé a Dio e del primato di Dio amato sopra ogni cosa. C'è poi l'incontro dell'adolescente con un vero amico e padre dell'anima (don Calosso), al quale si affida con fiduciosa trasparenza e docilità, e dal quale viene introdotto nei meccanismi della vita interiore, fino al raggiungimento del gusto della vita spirituale e di una dimensione di gioiosa armonia che gli permette di purificare le intenzioni, di svincolarsi da meccanismi impulsivi e consolidare atteggiamenti virtuosi.

Le MO in seguito ci descrivono la decisione di Giovanni, diciannove anni, al termine della scuola superiore, che si colloca coscientemente e senza illusioni di fronte alla serietà della scelta di uno stato di vita e opera un discernimento chiaro, passando ad una decisione radicale, assumendone volutamente e serenamente le conseguenze. Ciò significa la rinuncia a comportamenti incongrui, la purificazione dei sentimenti e delle propensioni, la consegna più radicale a Dio, il passaggio dalla dissipazione al raccoglimento, alla concentrazione sui valori spirituali. Il seminarista Giovanni Bosco è drastico nelle decisioni e nelle rinunce, quasi eccessivo (ma per lui era necessario, per staccare effettivamente il cuore da tante cose e liberarlo, in prospettiva della assoluta centralità di Dio nella propria vita), fino a quando raggiungerà la stabilizzazione interiore e potrà recuperare, nella libertà dello spirito e solo funzionalmente ai valori e agli obiettivi della propria missione, quanto aveva decisamente abbandonato.

Il primato di Dio nella vita di Don Bosco ha stagioni e passaggi, sempre più efficaci, fino ai vertici dell'offerta oblativa (la preghiera nel prato Filippi, in un momento drammatico), e contribuisce in modo determinante a potenziare e armonizzare le risorse di una personalità umana con luci e ombre. Fino all'equilibrio degli affetti, delle operazioni e delle visioni.

Si tratta di un cammino ascetico e mistico con i suoi percorsi di conversione e di consegna, di purificazione e di costruzione virtuosa, di tensione orante e amorosa che plasma una personalità spirituale robusta e affascinosa. È un cammino iniziatico che gli permetterà di essere poi in grado di accompagnare gli altri, con efficacia e sapienza educativa, adattando le leggi della vita spirituale alla situazione e ai gusti dei suoi ragazzi, per portarli fino all'amore della perfezione e alla santità della vita.

Questo dinamismo spirituale si impone anche a noi, e non va assolutamente trascurato da parte di chi vuole vivere da discepolo di Don Bosco come educatore e pastore.

2.4. La dinamica educativa e pastorale.

Nei quadri mentali di Don Bosco, nel suo modo di sentire se stesso, scorgiamo l'influsso di un modello di pastore tutto polarizzato sull'urgenza della 'salvezza' del prossimo e sulla coscienza di sé in quanto responsabile di tale salvezza, chiamato a collaborare con la grazia del Signore a vantaggio di tutti i suoi fratelli, solidale nella società e nella storia con tutti coloro che hanno responsabilità e compiti etici e formativi.

È un modello animato da quell'amore al prossimo reale, che si genera nella carità; un modello operativo, connotato da sensibilità, cordialità, sincera disponibilità.

Egli fa una scelta educativa mirata a salvare la gioventù, per rigenerare la società. 'Salvare' significa, operativamente, volontà di incontrare, cura preventiva per evitare le derive del degrado e della miseria. Ma significa anche una forte tensione positiva e promozionale, che si esprime nello sforzo di aprire canali comunicativi significativi e mostrare orizzonti di senso, nella volontà di illuminare interiormente, di dare e dire 'cose buone', di chiamare, coscientizzare, incoraggiare, sostenere, guidare, stimolare, conquistare, per innescare processi di interiorizzazione, nella libertà dello spirito e facendo appello all'innata capacità di entusiasmo e alla generosità dei giovani. Si tratta anche, contemporaneamente, di illuminare mente e cuore in un processo di formazione ispirato ad un umanesimo plenario. Don Bosco infatti è convinto che attraverso l'educazione e l'istruzione, la formazione delle coscienze e delle competenze, e la proposta di un solido itinerario cristiano, si collabora sia alla salvezza individuale (temporale ed eterna), sia alla costruzione di una comunità ecclesiale di fermentazione cristiana nella storia, sia al risanamento, alla moralizzazione, alla coesione e al progresso della società civile.

Qui siamo ricondotti al modello di pastore imparato da Don Bosco alla scuola del Cafasso, il quale presentava (nelle esortazioni e nell'esempio della propria vita sacerdotale) un pastore tutto preso dallo zelo per le 'anime', polarizzato sulla sua missione, dedicato a Dio e ai fratelli oblativamente e cordialmente, instancabile nell'operosità, dimentico di sé e, soprattutto, affettuosamente vicino alla sua gente e

perennemente disponibile, senza limitazioni di orario e di misura. È un modello ispirato a san Francesco di Sales, che corregge a tendenza – insita nella totalità ascetica del modello Cafassiano – ad un integralismo e a un desiderio di conquista e di radicalità che potrebbe degenerare in crociata e in eccesso.

Don Bosco declina questo modello di pastore in chiave educativa e lo traduce in metodologia, stile di vita affettuoso e dedicato, atteggiamento preventivo e promozionale, razionale e simpaticamente gioioso. Ne scaturisce un inconfondibile modello di educatore e di formatore, in parte descritto nel trattatello sul sistema preventivo:

La pratica di questo sistema è tutta appoggiata sopra le parole di s. Paolo che dice: *Charitas benigna est, patiens est; omnia suffert, omnia sperat, omnia sustinet*. La carità è benigna e paziente; soffre tutto, ma spera tutto e sostiene qualunque disturbo. Perciò soltanto il cristiano può con successo applicare il sistema Preventivo. Ragione e Religione sono gli strumenti di cui deve costantemente far uso l'educatore, insegnarli, egli stesso praticarli se vuol essere ubbidito ed ottenere il suo fine.

Il Direttore pertanto deve essere consacrato a' suoi educandi, né mai assumersi impegni che lo allontanino dal suo ufficio, anzi trovarsi sempre con suoi allievi tutte le volte che non sono obbligatamente legati da qualche occupazione, eccetto che siano da altri debitamente assistiti [...]

Taluno dirà che questo sistema è difficile in pratica. Osservo che da parte degli allievi riesce assai più facile, più soddisfacente, più vantaggioso. Da parte poi degli educatori racchiude alcune difficoltà, che però restano diminuite, se l'educatore si mette con zelo all'opera sua. L'educatore è un individuo consacrato al bene de' suoi allievi, perciò deve essere pronto ad affrontare ogni disturbo, ogni fatica per conseguire il suo fine, che è la civile, morale, scientifica educazione de' suoi allievi (*Il sistema preventivo nell'educazione della gioventù*).

2.5 La dinamica relazionale, interattiva e recettiva.

Don Bosco cresce nella dedizione concreta ai giovani, nell'ascolto della loro mentalità e gusti, delle loro esigenze e bisogni, dei loro linguaggi e sensibilità, nella condivisione cordiale di vita e nello 'stare con' loro. Si lascia interpellare da essi, plasmare, guidare, nel senso reale della parola. Così impara, migliora la sua proposta e il suo metodo, ammorbidisce anche le sue visioni, ammoderna le sue proposte formative, senza peraltro annacquare o abbassarle, anzi rendendole più stimolanti.

Vediamo per esempio il caso di Domenico Savio. Don Bosco andava annunciando ai giovani, fin dalla prima edizione del *Giovane provveduto* (1847) la necessità di 'darsi a Dio per tempo e non differire la conversione' (uno dei temi classici della predicazione e delle missioni popolari). Dalla fresca e fervida interiorità di Domenico impara concretamente che cosa significhi per un ragazzo 'darsi totalmente a Dio'. Scopre a quali livelli di interiorità e di fervore nelle carità possa giungere un adolescente ben guidato. È

condotto, in quanto guida spirituale di Domenico, a trovare modo di convogliare l'esperienza 'mistica', l'incendio d'amore, indotto dalla predica sulla santità, in direzione della vita quotidiana: non solo fare costantemente bene i propri doveri, ma farli per amor di Dio e con amore gioioso, e curare una presenza attiva in mezzo ai compagni in ricreazione per l'esercizio della carità. Don Bosco scopre anche, grazie a Domenico quanto sia fecondo il coinvolgimento pieno dei giovani nella missione salvifica, nella tensione pastorale e missionaria, non solo a partire da un ideale, ma da una dinamica interiore d'amor di Dio.

Questo fecondo incontro immette nel modello dell'Oratorio una nuova spiritualità giovanile, fatta di appropriazione battesimale, di fervore operativo e tensione perfetta, di solidarietà amicali e spirituali, di efficace collaborazione educativa.

Anche Michele Magone ha qualcosa da insegnare a Don Bosco: non ci sono ragazzi predestinati a riuscire ed altri condizionati in partenza. Immerso nell'ambiente stimolante di Valdocco, grazie ad una serie di fattori educativi, Michele giunge a percepire l'appello alla conversione del cuore e la bellezza della vita spirituale; subisce una vera 'trasfigurazione' che non annulla la sua personalità e la sua passionalità, ma la potenzia e perfeziona, arrivando ad una qualità di vita in molti aspetti superiore a quella dei compagni 'buoni' incontrati a Valdocco. Don Bosco impara che non soltanto è possibile la conversione di un ragazzo precedentemente dissipato, ma che – grazie a questo passaggio e alle stesse esperienze precedenti – il ragazzo può raggiungere pienezza insospettabile e offrire un modello formativo più aderente allo standard dei ragazzi reali del suo tempo e dei tempi successivi.

Lo stesso Francesco Besucco, impacciato montanaro e per certi versi un po' infantile, commuove il suo educatore per l'intensità del desiderio di perfezione, per lo slancio di generosità nel voler fare bene tutto 'ciò che piace a Dio' e gli mostra che, al di là degli ardori spirituali e apostolici, al di là della capacità di fare meditazione (che sono le caratteristiche riscontrabili nel gruppetto dei giovani migliori che Don Bosco si coltiva come collaboratori in vista della vocazione salesiana), anche i più semplici possono arrivare, nell'unione con Dio, a «un grado di elevata perfezione che raramente si osserva nelle persone di virtù consumata» (*Vita di Besucco*), a una tensione interiore di tonalità mistica, polarizzatrice di pensieri, di affetti e di azioni. E questa apparirà una medicina determinante per correggere l'eccesso di attivismo, difetto e limite presto riscontrato fra i salesiani.

Infine vediamo anche come Don Bosco, a contatto con la sensibilità degli adolescenti, spesso portati allo scrupolo e all'angoscia indotta da sensi di colpa, scopre che la persona va portata alla conversione attraverso un processo di appropriazione libera e amorevole, il solo che possa sbocciare in fede, speranza e carità oblativa equilibrate e stabili, in uno slancio d'entusiasmo perfetto e operativo carico di gioiosa positività. Egli è condotto, a poco a poco, a superare una tendenza all'angoscia, una visione venata di pessimismo salvifico, e abbandonare (anche se non del tutto) certe insistenze colpevolizzanti, l'uso – seppur occasionale – di una pedagogia del timore (i bigliettini lasciati sotto il cuscino di alcuni giovani restii alla conversione: 'E se questa notte morissi?') a vantaggio di una pedagogia dell'amore e della gioia, che non sia solo uno

strumento per fare accettare le cose impegnative, ma contenuto essenziale di un modello antropologico e pastorale ispirato all'umanesimo cristiano, libero da incrostazioni romantiche e rigoristiche.

Senza l'ascolto dei giovani, senza il contatto quotidiano con loro, forse Don Bosco non avrebbe elaborato la sua sintesi e il suo metodo. Questa considerazione deve essere gravida di conseguenze operative per noi oggi.

2.6

Infine, è possibile individuare in Don Bosco una dinamica potente che consiste nell'essere, come persona, **un esempio vivo di incarnazione esistenziale della proposta** che egli fa ai giovani, quotidianamente vigilante su di sé nella tensione di coerenza. L'incarnazione esistenziale e la tensione vigile, tuttavia, sono da lui vissute **con amabilità, serenità di spirito, dolcezza di tratto**. La sua integralità, inoltre, ha tratti di **simpatia, benevola considerazione e rispetto nei confronti degli altri**, anche (specialmente) di coloro non vivono queste scelte, verso i quali si relaziona con spontanea immediatezza, con familiarità di tratto e, si potrebbe dire, persino con una certa complicità costruttiva.

La proposta di Don Bosco è efficace non soltanto perché bella in se stessa, simpatica e significativa per i giovani, non soltanto perché attuata con il metodo della ragione e dell'amorevolezza e sostanziata di valori morali e religiosi resi significativi, non soltanto perché sostenuta dalla grazia.

Tale proposta acquista fascino ed efficacia innanzitutto perché vissuta in prima persona dall'educatore-pastore, perché da lui accolta nell'intimo con ardore e trasformata in sostanza vitale. Don Bosco è il testimone credibile e luminoso, convinto ed entusiasta, fedele e vigilante dello stile di vita che va predicando ai suoi giovani. Egli è l'esempio, il modello adulto riuscito e maturo, l'obiettivo realizzato, che parla e propone ai giovani quanto vive appassionatamente in prima persona. In lui essi possono verificare la validità della proposta, la significatività e l'appagamento di una umanità riuscita, polarizzata dall'amore, che ha assimilato i valori e li esprime spontaneamente in atteggiamenti e virtù umane, cristiane e civili, senza forzature e incongruenze, in modo maturo e attraente. Ricordo come don Pietro Brocardo insistesse su questo aspetto, che cercò di documentare nel suo bel volumetto, *Don Bosco, profondamente uomo, profondamente santo* (Roma, Las 2001).

Questo aspetto dinamico era il più potente e rimane per noi, come singoli e comunità, una sfida quotidiana.